Artikel

Verschillen tussen sociaal-democraten en ecologisten; enkele beschouwingen

JAN MERTENS

Inleiding

Publicaties als *Het Sienjaal* gaan ervan uit dat er een soort 'natuurlijk' bondgenootschap is tussen groen en rood. Groenen en sociaal-democraten horen immers tot de progressieve democratische krachten. Toch leiden allerlei concrete politieke items (zoals de ecotaks, groene ideeën over basisinkomen...) tot soms zeer emotionele botsingen tussen Groenen en sociaal-democraten.

Deze tekst poogt enkele verschillen tussen sociaal-democraten en ecologisten te verkennen. Het kader waarin deze verschillen worden bekeken, is vooral ideologisch, al wordt er wel regelmatig een terugkoppeling gemaakt naar meer concrete stellingnames in het politieke bestel. Op die manier kan een beter inzicht bekomen worden in onderliggende ideologische verschillen in strategische debatten tussen groenen en roden. Een rode draad in het geheel is de verhouding van beide politieke stromingen ten aanzien van een aantal centrale elementen van het moderne denken.

In de tekst komen achtereenvolgens aan bod: het kader van het moderne denken (2), politisering van de sociale kwestie en klasse-analyse (3), positie van de sociaal-democratie in het huidig politiek-maatschappelijk bestel (4), sociale modernisering (5), ecologische modernisering (6), grondhouding ten aanzien van de natuur (7), politieke positie van de ecologisten (8), de mogelijkheden en problemen van een bondgenootschap.

Deze tekst heeft geen pretentie van volledigheid, hij is enkel een persoonlijke kijk op de sociaal-democratie door een groene bril.

Het kader van het moderne denken

De sociaal-democraten zijn uitgesproken erfgenamen van het moderne denken. Waar in eerste instantie de liberalen hun politieke stroming bouwden rond de ideeën van vrijheid en burgerlijke democratie, voegden de socialisten de sociale kwestie als centraal element toe aan de traditie van het moderne denken. Zij verbonden het thema van de vrijheid expliciet met sociale herverdeling: democratie kan pas bestaan als de armoede is uitgeroeid.

Naarmate de maatschappij (eerst binnen een Europese context en later geleidelijk aan ook in een mondiale context) verder evolueerde in het moderniseringsproces, werd ook de interne dynamiek van die modernisering duidelijker. Onder meer in de groeiende ecologische crisis wordt duidelijk dat het moderne project meer en meer op zijn eigen grenzen botst, en vastloopt in de eigen contradicties. De problemen waarmee het moderne project wordt geconfronteerd , zijn voor een groot deel toe te schrijven aan de interne dynamiek van het moderniseringsproces. Binnen het moderne project zijn er, zoals Ton Lemaire zegt [1], twee vormen van denken. Aan de ene kant is er het kritische denken, aan de andere kant is er het instrumentele denken.

Aspecten als vrijheid, burgerschap en democratie behoren duidelijk tot het *kritische denken*. In de kritische denktrant gaat het om de bevrijding van het individu uit de traditie door de rationalistische methode en een strategie van formalisering (het creëren van een publieke ruimte). Er is een sterk geloof in de 'maakbaarheid' van de maatschappij. Het kritische denken is gericht op emancipatie, op gelijkheid en op 'bevrijding' uit de oude wereld. Het moderne verlichte denken heeft die oude wereld onttoverd. Die onttovering heeft mensen effectief bevrijd uit de traditionele machtsconstellatie, maar heeft tegelijk een enorme impuls gegeven aan de groei van de *instrumentele rede*. Het vooruitgangsdenken uitte zich immers in een nooit eerder geziene kolonisering van alle aspecten van het leven. Wat Vermeersch het WTK-bestel noemt [2], kreeg een definitieve impact op de loop van de wereld. Het leidde tot een enorme versnelling en een algehele 'mobilisering'.[3] Vandaag de dag worden de verwoestende gevolgen van het vernietigende vooruitgangsdenken overal duidelijk.

Als bij uitstek moderne politieke stroming schrijft de sociaal-democratie zich uitdrukkelijk in in het vooruitgangsdenken. Binnen dat ideeëngoed van de

1 Ik heb mij in mijn analyse van het moderne denken onder meer sterk laten leiden door het bondige, maar zeer interessante essay *Twijfel aan Europa* van de Nederlandse antropoloog Ton Lemaire (Baarn Ambo, 1990). Verder heb ik ook inspiratie gehaald uit: Harry Kunneman, *Van theemutscultuur naar walkman-ego. Contouren van postmoderne individualiteit*, Amsterdam-Meppel, Boom, 1996).

2 Etienne Vermeersch, *De ogen van de panda*, Brugge, Uitgeverij Marc Van De Wiele/ Stichting Leefmilieu vzw, 1988.

3 Peter Sloterdijk, *Eurotaoïsme*, Amsterdam, De Arbeiderspers, 1991.

progressie zijn de twee genoemde moderne denkvormen herkenbaar. De huidige sociaal-democratie kan pas begrepen worden als men oog heeft voor die twee kanten: het kritische en het instrumentele.

Het is kenmerkend voor de politieke ecologie dat fundamentele kritiek wordt geuit op het industrialisme als een soort superstructuur, of superideologie.[4] Die superstructuur van het industrialisme komt in gelijke mate, of alleszins met dezelfde vernietigende effecten voor het milieu terug in het kapitalisme en het communisme. Door een aantal radicale groene denkers wordt er uitgebreid gewezen op de sterke culturele verankering van die superstructuur in het project van de Europese moderniteit. Zo stelt Otto Ullrich[5] bijvoorbeeld: "De centrale mythe van de Europese moderniteit is een op de wereld gericht heilsplan. Het gaat uit van de vooronderstelling dat door niet-aflatende ijver, door aanhoudende vooruitgang in de productie van materiële goederen, door een volledige beheersing van de natuur, door de herstructurering van de wereld in berekenbare, technisch en organisatorisch manipuleerbare processen, automatisch en terzelfder tijd de voorwaarden voor geluk, emancipatie en verlossing van alle kwalen worden voortgebracht." Ullrich stelt dat het hier gaat om de grote illusie van de moderne tijd. Het socialistische denken heeft zich grotendeels in deze illusie ingeschreven. En net op dit punt zit waarschijnlijk het grootste verschil met de ecologisten. De politieke ecologie heeft grote kritiek op deze ene kant van de moderniteit, maar neemt de andere, kritische kant wel grotendeels als waardevol en verder uit te werken over.

Politisering van de sociale kwestie en klasse-analyse

Het is de verdienste van de socialistische beweging dat zij de sociale kwestie op de politieke agenda heeft gekregen. Sociale gelijkheid werd uitdrukkelijk verbonden met vrijheid en democratie. Vanuit de traditie van Marx werden kapitalisme en socialisme in de feiten aan elkaar geklonken: het één is de voorwaarde voor het ander. De ontwikkeling van de productiekrachten werd beschouwd als voorwaarde voor het tot stand brengen van een socialistische samenleving. Het centrale probleem van de tegenstelling arbeid-kapitaal werd de inzet van de politieke strijd.

De socialistische beweging koos voor de emancipatie van de arbeidersklasse Uiteindelijk bestond de socialistische en vooral de sociaal-democratische strategie erin de klassentegenstellingen te neutraliseren door de koek te

4 Het gaat er hier vooral om te stellen dat —ingaand tegen een van de centrale uitgangspunten van het marxisme— de analyse van het bezit van de productiemiddelen onvoldoende is om tot de kern van de ecologische crisis door te dringen. Er is nood aan een diepgaande analyse van de productiekrachten zelf. De moderne sociaal-democratie staat ver af van het oudere socialistische geloof in een gedeeltelijk staatsgeleide economie, maar heeft nog steeds erg veel moeite met een fundamentele analyse van het industrialisme als dusdanig.

5 Otto Ullrich (1992), geciteerd in: Jef Peeters, 'Leven naar menselijke maat. Otto Ullrichs antwoord op de moderne schaarste', in Frederik Janssens en Ullrich Melle, *Voeten in de aarde. Radicale groene denkers*, Antwerpen/Utrecht, Hadewych/ Uitgeverij Jan Van Arkel, 1996, p. 57.

vergroten. Door een doorgedreven industrialisering werd een enorme materiële expansie bereikt, waarvan de arbeiders in toenemende mate ook de vruchten deelden (door betere lonen en de opbouw van een sociaal stelsel). In plaats van een revolutionaire afschaffing van de klassentegenstellingen, ontstond in feite een nieuwe economische middenklasse. Wat vroeger het gediscrimineerde proletariaat was, is nu de ankersteen bij uitstek geworden van de huidige economische ordening.

De socialistische beweging vertrok in haar oorspronkelijke politieke opstelling van een duidelijke klassen-analyse, en koos in haar politieke strategie voor de arbeidersklasse. Ondertussen is het economisch bestel grondig veranderd, onder meer door de enorme groei van de tertiaire sector en de opkomende informatietechnologieën. Als economische categorie is de klassen-indeling nog moeilijk bruikbaar, alleszins niet meer in eenzelfde politieke analyse. Men kan niet meer zonder meer stellen dat 'de' arbeidersklasse in het economisch systeem wordt gediscrimineerd.[6] Er heeft een duidelijke materiële emancipatie van de arbeidersgroep plaatsgevonden. Als men de tegenstelling arbeid-kapitaal als referentiekader neemt, dan is de positie van de meeste arbeiders en de meeste bedienden ten gronde niet verschillend. Men kan ook niet meer stellen dat de arbeidersklasse een 'revolutionair subject' is. In het huidig bestel heeft deze groep eerder een behoudend dan een revolutionair karakter.[7]

De waarde van het begrip 'klasse' als sociologische positionering is verder ook grondig veranderd. In de huidige maatschappij differentiëren individuen zich van elkaar door een hele mix van kenmerken die voor een groot deel in de consumptieve sfeer liggen.[8] Het behoren tot een klasse speelt een andere rol dan vroeger. Dat wil niet zeggen dat er geen verschillen bestaan of dat men het instrument klasse in de politieke analyse helemaal kan nuanceren. De oude klassentegenstellingen bestaan vaak nog wel als culturele raamwerken.[9] Er bestaat nog zoiets als een arbeiderscultuur. Er zijn nog verschillen in de toegang tot het onderwijs. In die culturele raamwerken is er nog wel een vorm van groepsverbondenheid, van gevoeligheid, die nog ten dele wordt vertaald door

6 Deze stelling geldt vooral voor de rijkere westerse economieën. Het is zeker niet zo dat deze tegenstelling in andere delen van de wereld volledig tenietgedaan is, integendeel. Daar staat tegenover dat door de ontwikkelingen in de moderne (postindustriële) economieën een nieuw soort klassentegenstelling begint te ontstaan. André Gorz spreekt hier over het 'postindustrieel proletariaat'.

7 Men zou kunnen stellen dat voor een groene uitwerking van het concept 'klasse' het element 'bezit van de productiemiddelen' minder centraal staat dan in een traditioneel rode analyse. Het element 'arbeidsdeling', zeker als men het heeft over de opsplitsing tussen 'echte' en 'niet-echte' arbeid in het moderne arbeidsbestel, over de tegenstelling tussen autonome en heteronome arbeid, is wel erg belangrijk (zie voor interessante beschouwingen van Otto Ullrich over deze problematiek: Jef Peeters, o.c.). Een verschil tussen een rode en een groene klasse-strategie ligt in het geloof of ongeloof in het 'bevrijdende' van de industriële optie. Ecologisten wijzen op de contraproductieve elementen van het industrialisme: die leiden eerder tot minder dan tot meer vrijheid. Voor een algemene aanzet tot een 'groene' klasse-analyse, zie: Andrew Dobson, *Green Political Thought*, London and New York, Routledge, 1995, p. 148-164.

8 Zie hiervoor onder meer het reeds geciteerde boek van Harry Kunneman.

9 Het economisch ontwikkelingspatroon van een bepaalde regio beïnvloedt deze situatie. Binnen België heeft Wallonië een meer uitgesproken (groot)industriële basisstructuur gehad dan Vlaanderen, een verschil dat zich ook cultureel en politiek heeft geuit.

de sociaal-democraten (alhoewel dat misschien minder geldt voor de jongste generatie sociaal-democraten).

De socialistische beweging heeft zich met haar strategie van materiële emancipatie van de arbeidersklasse in de loop van de voorbije eeuw meer en meer aan het gangbaar economisch systeem geconformeerd. De opbouw van de sociale zekerheid en het overlegmodel waren het cement van het sociaal contract; het fundament was de materiële expansie door een productivistisch industrieel bestel. De modernisering van de maatschappij bestond onder meer uit een doorgedreven formalisering: loonarbeid werd de enige 'echte' arbeid en alle andere arbeid moest in het formele circuit gebracht worden. Volledige (formele) tewerkstelling werd het doel.

Positie van de sociaal-democraten in het huidig politiek-maatschappelijk bestel

Naarmate de welvaartsstaat zich uitbreidde, werd duidelijk dat de sociaal-democratie met handen en voeten gekluisterd is aan het huidige systeem. Met de klassenstrijd werden ook de revolutionaire aspiraties opgegeven. Met de parlementaire en syndicale successen begon de tocht door de instellingen. De opbouw van de verzorgingsstaat kon alleen door een eenduidige keuze voor economische groei. De 'zegeningen' van de markteconomie werden meer en meer geaccepteerd. De huidige sociaal-democratie lijkt zelfs nog nauwelijks te geloven in correcties op de vrije markt. Men heeft zich neergelegd bij de concurrentie en wil die in het beste geval enigszins aan banden leggen. De collectief georganiseerde solidariteit is in principe gericht op een verdeling van de toenemende koopkracht. Ondertussen zijn wel alle aspecten van het menselijk leven 'in de schaarste' gebracht [10]: arbeid, tijd en geld zijn schaarse goederen geworden.[11] Het op expansie gerichte industriële bestel zou het rijk van de vrijheid mogelijk moeten maken door het opheffen van de schaarste. Het is ondertussen technisch mogelijk om voor iedereen meer verbruiksgoederen te maken dan we zinvol kunnen gebruiken, maar het systeem is niet omgebogen, dezelfde logica wordt onverminderd aangehouden. In plaats van de schaarste op te heffen heeft het industrialisme een absolute schaarste gecreëerd, waardoor we nu in het 'rijk van de schaarste' zijn aanbelan.[12] Nieuwe tegenstellingen worden opgebouwd of bestaande worden versterkt, waardoor er sprake is van een nieuwe sociale kwestie.

Met de dag wordt duidelijker dat het gangbare systeem in zijn eigen contradicties begint vast te lopen. Het gaat hier niet om een tijdelijke crisis, maar wel om een structureel probleem. Deze economische ordening, gericht op materiële expansie, vernietigt het milieu en zorgt voor nieuwe sociale problemen (onder

10 Hans Achterhuis, *Het rijk van de schaarste*, Baarn, Ambo, 1988.
11 Raf Janssen, *Arbeid, tijd en geld ontschaarsen*, Utrecht, Commissie Oriënteringsdagen, 1992.
12 Zie Jef Peeters (1996), p. 64.

meer een oplopende structurele werkloosheid). Ondertussen zit de 'megamachine' hopeloos vast in een groeidwang [13] die in de context van de mondiale concurrentie meer en meer een panische vlucht vooruit begint te worden.

Dat alles stelt de sociaal-democraten voor een groot probleem: als de koek niet meer kan groeien, komt het sociaal contract in het gedrang. Sinds het begin van de jaren tachtig zitten de sociaal-democraten eigenlijk in het defensief. Met de overgang naar een postindustriële maatschappij is ook de sociologische structuur van die maatschappij sterk veranderd. De enige politieke uitweg is die van een 'conservatieve' strategie: de sociaal-democraten verdedigen de sociale (materiële) verworvenheden van haar nieuwe middenklasse ("UW sociale zekerheid" [14]). Ze gaan nog wel in tegen de uitwassen van het neoliberalisme, maar weten dat ze hun achterban niet mogen verliezen. In de praktijk verdedigen ze vooral die mensen die werk hebben.

De sociologische veranderingen in de postindustriële maatschappij hebben ondertussen hun gevolgen op het politieke systeem: het ontstaan van nieuwe breuklijnen en de aantasting van het traditionele partij-apparaat. Het politiek-visuele antwoord is een restauratie, de ruk naar de oude breuklijnen (de Tobback-strategie [15]). Politiek-technisch wordt er gekozen voor sociale en ecologische modernisering. In hun sociaal beleid werken de nieuw-flinkse sociaal-democraten nu actief mee aan de afbouw van de verzorgingsstaat. In het ecologisch beleid probeert men de politieke probleemstelling van 'grenzen aan de groei' te neutraliseren. Het groeidenken blijft echter centraal staan.

Sociale modernisering

De sociaal-democraten in de verschillende Europese landen sloven zich op dit moment uit in de hervorming van de sociale zekerheid. Ze beseffen zeer goed dat hier hun project (en dus ook een deel van hun bestaansgrond) in het gedrang is. De sociaal-democraten doen nu goed hun best om de beste leerling

13 Voor een uitgebreide reeks beschouwingen over het begrip 'groeidwang', zie: Frank Biesboer (red.), *Greep op groei. Het thema van de jaren negentig.* Utrecht, Aktie Strohalm/ Uitgeverij Jan Van Arkel, 1993.

14 Tijdens de jongste parlementsverkiezingen in België was dit de slogan van de Vlaamse sociaal-democraten. Die slogan was een onderdeel van een strategie die erop gericht was vooral de 'oude' breuklijnen opnieuw te benadrukken.

15 Louis Tobback, boegbeeld van de Vlaamse sociaal-democraten, leidde bij de jongste parlementsverkiezingen zijn partij naar een —ondanks de algehele schandaalsfeer waarin de partij was terechtgekomen door onder meer de 'Agusta-affaire'— positieve score. Zijn politieke strategie bestaat onder meer uit het benadrukken van de oude (materiële) breuklijnen, meer aandacht voor 'law and order', een vrij autoritaire en populistische stijl en een reageren tegen de 'links-libertaire' stroming. In zijn strategie kiest hij er vooral voor de traditionele electorale achterban te behouden en te verankeren (zodat ze niet overlopen naar extreem-rechts). Het meer modern-linkse deel van de achterban (vooral in de middenklasse) heeft nog wel een emotionele band met de ideeën van het naoorlogse socialisme. Die band verklaart het grote aantal mensen dat bij die verkiezingen meende de SP te moeten 'redden' van de schandaalsfeer. De oude linkse boodschap van solidariteit is in de huidige geïndividualiseerde maatschappij ook sterk verpersoonlijkt (het behoud van MIJN sociale zekerheid).

van de klas te zijn inzake de hervormingen. Ze zijn (iets te) nadrukkelijk bezig met de publieke en politieke opinie duidelijk te maken dat zij wel degelijk goede beheerders zijn van het systeem. Elke verwijzing naar 'socialisten als big spenders' willen ze neutraliseren. Hierdoor raken ze gevangen in de logica van het politieke systeem. Enerzijds proberen ze actief een deel van hun eigen politieke traditie achter zich te laten (cf. Wim Kok over de toekomst van de sociaal-democratie). Anderzijds is het zo dat ze - ondanks alle rode retoriek - meer en meer een liberaal beleid uitvoeren. Onder het mom van de sociale zekerheid te redden, wordt ze eigenlijk afgebroken.

Ten gronde wordt er gekozen voor een beleid van 'sociale activering'. Het systeem wordt harder en selectiever gemaakt. Naarmate duidelijker wordt dat de werkloosheid een structureel gegeven is, wordt steeds meer teruggegrepen naar de norm van de gangbare arbeid als ijkpunt. Terwijl de sociaal-democraten zich in hun retoriek blijven verzetten tegen een duale samenleving, hebben ze die in de feiten eigenlijk wel geaccepteerd.

Die dubbelzinnigheid wordt duidelijk in een dossier als de PWA's.[16] PWA's zijn dan het antwoord op de vraag naar een andere invulling van het begrip arbeid. Men maakt in essentie helemaal geen opening naar zo'n ander arbeidsbegrip, integendeel. De dualisering van het arbeidsmodel wordt bevestigd en PWA wordt een activerend instrument voor de 'normale' arbeid. Terwijl men officieel nog wel vasthoudt aan een strategie van min of meer volledige tewerkstelling, wordt wel een beleid gevoerd van verplichte tewerkstelling, verplichte opleiding, schorsing van 'werkonwilligen'.

Wat men in feite doet, is in het kader van sociale activering de verschillen tussen 'spelers' op de arbeidsmarkt vergroten, de concurrentie om de schaarse arbeid opdrijven. Het wordt duidelijk dat men volledig gevangen zit in de onverbiddelijke logica van de schaarste. Dat geldt evenzeer voor de gezondheidszorg. Het aanbodpakket wordt verkleind, de toegang wordt bemoeilijkt. Ook hier wordt meer en meer gekozen voor een model van 'gangbare gezondheid' in de context van gangbare arbeid.[17]

De sociaal-democraten zitten hier met een sterk identiteitsprobleem. De oorzaken van wat nu fout gaat, zijn structureel. In de mate dat de oplossing van

16 Het PWA of Plaatselijk Werkgelegenheids Agentschap wil officieel een deel van de 'niet-echte' arbeid, allerlei klusjes en taken die nu buiten het formele arbeidscircuit plaatsvinden, uit de zwarte of informele sfeer halen. Aan langdurig structureel werklozen wordt de kans gegeven iets bij te verdienen bovenop hun uitkering. Op die manier zou het PWA een reïntegratie-instrument moeten zijn. Die mooie doelstellingen worden toch sterk overschaduwd door het eigenlijke functioneren van zo'n PWA. Werkzoekenden kunnen opgeroepen worden en bij weigering kan er een schorsing van de uitkering volgen, waardoor het model neerkomt op een vorm van verplichte tewerkstelling en zo een onderdeel wordt van een activerend werkgelegenheidsbeleid dat eigenlijk het duaal arbeidsbestel accepteert. Terwijl er steeds minder volwaardige banen zijn, wordt toch weer de gangbare arbeid als norm gesteld en wordt het structurele karakter van de werkloosheid vertaald in een individuele 'responsabilisering' van de werkzoekende.

17 Raf Janssen en André Bons, *De ziekte van het gangbare. In stelling tegen gangbare arbeid en gangbare gezondheid*, Utrecht, Commissie Oriënteringsdagen, 1993.

de sociale kwestie volledig gelieerd werd aan de marktordening, gericht op groei, moest dit tot problemen leiden. Nadat alles in de schaarste is ingebracht, moeten nu de schaarse middelen verdeeld worden. Binnen het sociaal beleid wordt het marktdenken meer en meer dominant.

Sociaal-democraten beschuldigen Groenen van het opgeven van het ideaal van de volledige tewerkstelling, van het zich 'neerleggen' bij de feiten. Groenen ontkennen dit en pleiten voor een totaal andere benadering van het probleem en vragen een radicale strategie van vergaande arbeidsherverdeling (alle arbeid), arbeidsduurverkorting, opening naar basisinkomen... Alleen in die context kan over 'volledige tewerkstelling' worden gediscussieerd. De groene visie is zeer bedreigend voor het gangbare systeem, omdat ze een rechtstreekse aanval vormt op de huidige arbeidsmarkt, die alleen kan bestaan bij gratie van een doorgedreven concurrentie van de spelers op die markt. De sociaal-democraten raken niet los uit de gangbare logica en accepteren in de feiten een groeiende dualisering.

Ecologische modernisering

In een aantal landen hebben de sociaal-democraten een min of meer vooruitstrevende rol gespeeld in het geven van antwoorden op de toenemende milieuproblemen. Een deel van de sociaal-democraten gaat een eind mee op weg in de richting van een model van duurzame ontwikkeling. Ondanks veel tegenstand in eigen rangen, hebben sociaal-democraten in een aantal gevallen mee de aanzet gegeven voor een basispakket van (systeemconform) milieubeleid (b.v. Hans Alders in Nederland, Norbert De Batselier in Vlaanderen).

Ten gronde hebben de sociaal-democraten echter zeer veel moeite met de kern van de groene boodschap: grenzen aan de groei. Het typische sociaal-democratische antwoord is het concept van 'ecologische modernisering'.[18] Basiselement is dat er een soort 'zero-sum-trade' mogelijk is tussen economische groei en milieu. Maatregelen (vooral technologische) op het vlak van milieubeleid zouden kunnen bijdragen tot meer groei. Die groei moet dan voldoende middelen opleveren om de vervuiling weg te werken. Een goed systeemconform milieubeleid zou ook de relatieve concurrentiepositie kunnen verbeteren. Door deze redenering worden structurele en volumegerichte maatregelen omzeild. De groei wordt vergroend of selectief gemaakt. In deze strategie blijft men veel verwachten van betere technologie [19] om milieuproblemen op te lossen.

Binnen het model van ecologische modernisering worden er in feite geen vragen gesteld bij de welvaartspositie van de rijke landen. Dat blijkt uit de

18 De term 'ecologische modernisering' heeft in de literatuur al een relatief lange traditie. Een interessante inleidende beschouwing over dit begrip, naar aanleiding van de verschillen tussen 'environmentalism' en 'ecologism' vindt men in Dobson (o.c.), p 198-210.

19 In verschillende recente publicaties van de milieubeweging wordt nu ook uitdrukkelijker het groeimechanisme in vraag gesteld. Zie b.v. Friends of the Earth Europe, *Naar een duurzaam Europa*, (vertaling uit het Engels van een studie van het Wuppertal Institut) Amsterdam, Milieudefensie, 1995.

gangbare benadering van duurzame ontwikkeling in het Brundtland-rapport (*Our Common Future*): als er in de zuidelijke landen nog groei nodig is, dan zal die er niet in de eerste plaats komen dankzij een versobering in de rijke landen, maar door een blijvende groei van de mondiale economie. Een uitdrukkelijk pleidooi voor 'meer met minder' is van de sociaal-democraten nauwelijks te horen. Het concept van 'grenzen aan de groei' impliceert echter uitdrukkelijk dat er wordt gekozen voor een politiek van het 'genoeg'.

Uit de feiten blijkt dat het grote milieu-engagement van de sociaal-democraten de jongste tijd wordt teruggeschroefd. De houding van de SPD in de Duitse coalities, de houding van de Nederlandse PvdA, de standpunten van Tobback in Vlaanderen wijzen op een zekere restauratie rond de oude breuklijnen: de tegenstelling arbeid en milieu wordt weer scherper gesteld. Dat heeft in de eerste plaats te maken met electorale overwegingen (in tegenstelling tot wat Tobback ons wil doen geloven, zijn de sociaal-democraten op hun retour). In de tweede plaats zou men ook kunnen stellen dat het 'gemakkelijk' deel van het pad van de ecologisering van de maatschappij is afgelegd. De meest voor de hand liggende maatregelen zijn min of meer genomen, nu moet men wel overstappen naar echt structurele of volumegerichte maatregelen, en die kaap is moeilijker te nemen.

Grondhouding ten aanzien van de natuur

De sociaal-democratische grondhouding[20] ten aanzien van de natuur verschilt van die van de Groenen. Aansluitend bij het concept van de ecologische modernisering zou men die kunnen omschrijven als die van een 'gematigd verlichte heerser'. In essentie blijft men uitgaan van een humanistische benadering (cf. het ecologisch humanisme van iemand als Jaap Kruithof). De mens blijft centraal staan. Die mens kiest, omwille van verlicht rationele motieven, om de eigen instrumentele benadering van de natuur te temperen. (Het 'milieu' is een sociale constructie.) Die keuze kan ingegeven zijn door eigenbelang. De mens blijft subject en object van de ethische discussie.

Een ecologische ethiek[21] daarentegen vertrekt vanuit een ander paradigma. Er is kritiek op het antropocentrisme in het moderne denken. Het ethisch handelen ten aanzien van de natuur kan niet volledig gelegitimeerd worden door een strikt rationalistisch en humanistisch model. Ecologisten accepteren dat de natuur in een of andere vorm een eigen 'intrinsieke waarde' heeft: de natuur is méér dan wat hij waard is voor de mens.[22]

20 Een goede inleiding op de discussie over 'grondhoudingen' is: Wim Zweers, *Participeren aan de natuur. Ontwerp voor een ecologisering van het wereldbeeld*, Utrecht, Uitgeverij Jan Van Arkel, 1995.

21 Voor een bondige samenvatting van de belangrijkste argumenten in de discussie over ecologische ethiek, met onder meer het concept 'intrinsieke waarde', zie: Dobson (o.c.), p. 39-71. Ook Zweers geeft een uitgebreid overzicht van de discussie over het begrip intrinsieke waarde (o.c., p 107-148).

22 Deze verschillende ethische positie uit zich in concreet politiek handelen, zoals b.v. het groene verzet tegen het patenteren van genetisch gemanipuleerde wezens. De houding van de Groenen in verschillende dossiers van de moderne gentechnologie kan men beschouwen als 'conservatief'.

Binnen de ecologische stroming zijn er verschillende posities mogelijk tussen een gematigd antropocentrisme en een meer uitgesproken ecocentrisme. Die posities hangen ten dele samen met de houding die men aanneemt ten aanzien van de zinvolheid en nuttigheid van politieke actie binnen de politieke instellingen. Dat deel dat kiest voor politieke actie binnen of rond de democratische instellingen, vertrekt vanuit een gematigd antropocentrisme: als men niet gelooft dat de maatschappij tot op zekere hoogte maakbaar is, dan heeft politieke actie immers geen zin. Dat alles sluit niet uit dat een groot deel van de ecologisten in hun persoonlijk en politiek handelen geïnspireerd zijn door een denken dat ver af staat van het antropocentrisme, zonder daarom radicaal ecocentrisch te zijn.[23]

Het nadenken over een ecologische ethiek en het zoeken naar een andere grondhouding ten aanzien van de natuur leidt binnen de groene stroming tot een discussie over de mogelijkheden van de moderne politieke instrumenten met het oog op het bereiken van radicale maatschappijveranderingen. De noodzakelijke diepgaande maatschappelijke veranderingen kunnen maar ten dele door 'formeel' ingrijpen worden bereikt. De maakbaarheid stuit hier op haar grenzen. Er is nood aan een cultuuromslag en die cultuuromslag kan er alleen maar komen door een andere grondhouding ten aanzien van de natuur. Om tot zo'n andere grondhouding te komen is er volgens heel wat ecologisten binnen een breed radicaal groen project nood aan een vorm van (postmoderne) spiritualiteit.[24] Een meer spiritueel geïnspireerde houding ten aanzien van de natuur reageert tegen de verregaande instrumentalisering van de natuurlijke omgeving. Een dergelijke 'participatieve' grondhouding breekt op een aantal punten duidelijk met het moderne paradigma.

Politieke positie van de ecologisten

De politieke positie van de ecologisten is in zekere zin te begrijpen als modern en postmodern tegelijk. De Groenen sluiten zeker aan bij een deel van de kritische traditie van de moderniteit met de nadruk op rechtvaardigheid, gelijkheid, emancipatie, individuele rechten... Tegelijk hebben de Groenen veel kritiek op de vernietigende aspecten van het vooruitgangsdenken. Zij verzetten zich tegen de kolonisering van de hele leefwereld door de waarden van het moderne project. Ze hebben zware kritiek op de sterk materiële invulling van dat vooruitgangsdenken: de algehele mobilisering, de instrumentalisering, de gerichtheid op accumulatie, de manier waarop alles in de schaarste wordt gebracht. De kritiek op het moderne leidt bij de Groenen tot een filosofie van de twijfel, zonder in een echt relativisme te vervallen. Zeker dat deel van het groene project dat kiest voor politieke actie gelooft tot op zekere hoogte in een vorm van

23 Tegelijk is het natuurlijk ook zo dat er binnen de groene stroming heel wat mensen zijn die vooral om meer strikt politieke (strategische) redenen kiezen voor groene politiek. Zij hebben vaak wel moeite met die mensen die vaak in de eerste plaats vanuit hun persoonlijk leven kiezen voor een meer uitgesproken kritiek op het antropocentrisme en die houding willen vertalen in hun politieke activiteiten.

24 Het besluit van het reeds geciteerde boek van Zweers luidt: "Naar een nieuwe verbinding: ecologisme als postmodernisme" (o.c., p. 457).

maakbaarheid. Tegelijk is de groene ideologie een open verhaal, geen waarheidsverhaal.[25]

De groene kritiek op het moderne project is onder meer te vergelijken met de kritiek die men kan horen in een aantal derdewereldlanden op de manier waarop de 'moderne wereld' daar is ingevoerd. De voor- en de achterkant van de moderne medaille worden als het ware als een soort 'package deal' aangeboden. Als je het ene neemt, moet je het andere er ook bij nemen. Als je kiest voor een moderne burgerlijke democratie die mensenrechten garandeert, dan moet je ook het westers modern economisch model erbij nemen. Deze schizofrenie van het moderne model is mee verantwoordelijk voor hevige tegenreacties.[26] Een grondige analyse van dit falen kan tot verschillende filosofisch-ideologische posities aanzetten. Aan de ene kant kan men pleiten voor de algehele 'terugkeer' naar het voor-moderne, wat een onzinnige en verwerpelijke optie is. Aan de andere kant kan men kiezen voor een absoluut relativisme, wat tot weinig concreet handelen kan aanleiding geven. Een derde weg is proberen het kritische en emanciperende van het moderne mee te nemen en verder te willen ontwikkelen, maar tegelijk het vernietigende of barbaarse van de moderniteit los te laten en te zoeken naar een nieuwe synthese.[27] In die zin is de groene politieke positie in algemene termen te omschrijven als modern en postmodern tegelijk.

Het meest geprononceerde basisidee van de politieke ecologie is waarschijnlijk het idee van 'grenzen aan de groei'. Dat idee betekent een rechtstreekse confrontatie met het moderne project. Het idee dat in een beperkte wereld onbeperkte groei niet mogelijk is, is een uitdaging voor het moderne denken. In het begrip grenzen zit immers het idee 'natuurlijke' en 'absolute' grenzen, en die twee aspecten gaan in tegen belangrijke moderne uitgangspunten.

Voor het traditioneel 'linkse' denken komt de groene positie daardoor vaak over als 'ontwijkend', 'conservatief' of zelfs 'reactionair'. De Groenen, die stellen boven de links-rechts-tegenstelling te staan, wordt verweten de werkelijke problemen (het kapitalisme) niet te willen zien. De Groenen antwoorden daarop dat het links-rechts conflict arbeid-kapitaal niet in staat is de ecologische kwestie fundamenteel te analyseren en aan te pakken. Dat leidt in een aantal gevallen tot hevige discussies tussen ecologisten en sociaal-democraten.

25 Het 'dubbele' van de groene positie komt b.v. tot uiting in "het groene verhaal", een soort algemene visietekst die door de groene partij Agalev wordt verspreid. Enerzijds is er een keuze om een uitgewerkte visie over de verschillende onderdelen van het maatschappelijk leven aan te bieden. In die zin gaat men niet helemaal mee met de opvatting van 'het einde van de grote verhalen'. Anderzijds wordt er in de tekst uitgebreid gewezen op de openheid en de beperkingen, van wat (erg significant) een 'verhaal' heet.

26 Dit is een van de mogelijke interpretaties van de groei van het islamitisch fundamentalisme. De arabisering die na de oorlog in een aantal Noord-Afrikaanse landen is ingezet, wekte een aantal economische beloften, die niet zijn ingewilligd. Als tegenreactie wordt nu ook de kritische kant van het moderne verhaal verworpen.

27 Een meesterlijke beschrijving van de twijfel die met het zoeken naar zo'n nieuwe synthese gepaard gaat, vindt men in Lemaire (o.c.).

Inzake het verdelingsvraagstuk stellen de Groenen dat het gevaarlijk is die verdeling te sterk afhankelijk te maken van het succes van het marktmodel. In de sociaal-democratische aanpak wordt het verdelingsvraagstuk geneutraliseerd door de koek groter te maken, waardoor er meer te verdelen valt en de armen minder arm worden (terwijl de rijken niet minder rijk worden, integendeel). Als de groene these van grenzen aan de groei klopt, dan zal het verdelingsvraagstuk nog scherper worden gesteld. Er zijn tekenen dat dat proces nu al aan de gang is. Op wereldvlak groeit de kloof tussen rijk en arm. In eigen land is er sprake van groeiende dualisering en het ontstaan van een 'nieuw proletariaat'.

Hoewel het vaak anders wordt voorgesteld, bouwen de ecologisten met hun interpretatie van het verdelingsvraagstuk uitdrukkelijk verder op de moderne en linkse principes van rechtvaardige verdeling, solidariteit en bescherming van zwakkeren. Uit hun kritiek op de gangbare koppeling tussen sociale verdeling en economische (warenintensieve) groei blijkt een duidelijke radicalisering van het engagement voor sociale rechtvaardigheid. Als de economische ontwikkeling beperkt wordt door de natuurlijke grenzen van de planeet, is het sociale vraagstuk niet de verdeling van het surplus, niet de gelijkmatige toeëigening van de voortdurende economische meerproductie, maar wel de gelijke verdeling tout court. De sociaal-democratische strategie van neutralisering van het verdelingsvraagstuk door het vergroten van de koek lijkt in dat perspectief gezien enkel een soort uitstel van executie. Naarmate de natuurlijke draagkracht van de planeet verder wordt aangetast, zal het verdelingsvraagstuk zich op mondiaal vlak nog veel dwingender stellen.

En het bondgenootschap?

Het idee van een 'natuurlijk' bondgenootschap tussen groen en rood moet dus toch genuanceerd worden.[28] In heel wat politieke items staan groen en rood aan dezelfde kant en is er makkelijk affiniteit. De politieke ecologie sluit in een aantal aspecten zeker aan bij een aantal (oudere) socialistische tradities (utopisme, decentralisme, ...). Maar tegelijk is de huidige sociaal-democratie sterk geëvolueerd ten opzichte van die tradities. Het is niet zo dat de groene politieke positie vanzelfsprekend 'links van de sociaal-democratie' is.[29]

28 Een grondige lectuur van *Het Sienjaal* (zie ook *Oikos*, 1) is in dit verband verhelderend. Ten gronde is de politieke analyse in dit manifest door en door sociaal-democratisch van aard. Men ziet in deze tekst hoe auteurs binnen de traditie van de sociaal-democratie proberen in het reine te komen met 'nieuwe' maatschappelijke problemen, zoals het milieuprobleem. Deze lichte correctie in het eigen denken zou moeten volstaan om de Groenen over de streep te trekken voor een grote coalitie. In concrete politieke debatten wordt telkens het verhaal gebracht van 'de progressieve democratische krachten'. Die stelling gaat uit van de overtuiging van een natuurlijke ideologische verwantschap tussen rood en groen, waarbij groen als het ware wordt gereduceerd tot de politiek-historische opvolger van rood. De taak van groen is dan rood bij te sturen. Dit soort simplistische redenering gaat voorbij aan de meer fundamenteel verschillende posities van sociaal-democraten en ecologisten ten aanzien van de centrale elementen van het moderne denken.

29 Zie bijvoorbeeld Ralf Fücks, 'Op zoek naar een groene toekomst', in Wetenschappelijk Bureau GroenLinks, *Groen en Links in de jaren negentig (conferentieverslag)*, Amsterdam, 1991.

In de fundamentele houding ten aanzien van de industriële productiewijze ligt waarschijnlijk het essentiële verschil tussen groen en rood. Om uit de impasse van de schaarste te geraken pleit groen voor een uittocht uit die industriële productiewijze.[30] Dat impliceert ook een breuk met de ermee samenhangende culturele verwachtingspatronen van de moderne tijd. De socialistische beweging was een belangrijke drager van die verwachtingspatronen. De ontwikkeling van de productiekrachten werd beschouwd als voorwaarde voor het tot stand brengen van een socialistische samenleving. De Duitser Otto Ullrich stelt uitdrukkelijk dat de ontwikkeling van de productiekrachten niet geleid heeft tot een "machtsvrije associatie van solidaire individuen", integendeel. Hij concludeert[31]: "Er is geen ondergrens voor de ontwikkeling van de productiekrachten die het socialisme onmogelijk maakt, maar wel een *boven*grens." Ullrich pleit voor een soort "omgekeerde Aufklärung", het doorprikken van de illusie van de moderniteit, met name het moderne 'heilsplan', het geloof dat er een samenhang is tussen de materiële ontplooiing van de wetenschappelijk-technische rationaliteit en de voorwaarden voor een 'goed leven'.[32]

Naast dit fundamenteel verschil kan men nog heel wat andere voorbeelden aanhalen waaruit blijkt dat in een aantal opzichten de Groenen niet 'links' of 'progressief' zijn. Als de Groenen pleiten voor verlangzaming, voor het herstel van meer 'organische' leefgemeenschappen, voor een afstandelijk-kritische houding ten aanzien van technologische innovaties, voor zelfbeperking of materiële genoegzaamheid[33], voor een meer spiritueel geïnspireerde grondhouding ten aanzien van de natuur, dan gaat dat in tegen de linkse traditie. In een aantal gevallen kunnen er waarschijnlijk gemakkelijker bondgenootschappen komen tussen Groenen en 'traditionelen' of 'conservatieven', dan tussen Groenen en linksen (bijvoorbeeld inzake het behoud van natuurgebieden of culturele 'producten', bio-ethische vragen, discussies over materiële versobering, kritiek op bepaalde technologische ontwikkelingen, belang van immateriële waarden in het politieke afwegingsproces...). Dit is voor de ecologisten ongetwijfeld een politiek problematisch punt, maar het moet verder onderzocht worden.

Deze fundamentele verschillen tussen ecologisten en linksen liggen op ideologisch vlak. Dat ze zich niet enkel op een theoretisch academisch niveau stellen, blijkt uit de vaak zeer emotionele reacties tussen Groenen en sociaaldemocraten in allerlei concrete politieke debatten. Enkele voorbeelden: groene voorstellen rond het basisinkomen, de openheid voor vormen van verschilfeminisme bij groene vrouwen, een concept als LETS, pleidooien voor soberheid en zelfbeperking, de benadering van het begrip 'natuur' en het aanvoelen dat het menselijk handelen wordt beperkt door bepaalde 'natuurlijke' grenzen.

30 Zie voor een uitwerking van dit verschil tussen rood en groen: Jef Peeters, 'Links, zacht en vernaculair. Overwegingen bij Otto Ullrichs pleidooi voor een subsistentie-economisch alternatief', In *Kritiek 27*, 1995, p. 130-160.

31 In Jef Peeters (1995), p. 154.

32 In Jef Peeters (1996) p. 89.

33 Voor een merkwaardige, maar zeer interessante beschouwing over 'zelfbeperking' als een noodzakelijk sociaal project, zie André Gorz, 'Political Ecology: Expertocracy versus Selflimitation', In *New Left Review*, nr. 202, 1992, p. 55-67.

Jan Mertens is licentiaat Germaanse filologie. Hij is studiemedewerker bij het Instituut voor Politieke Ecologie, de studiedienst van Agalev, en beleidsmedewerker van de Groene fractie in het Europees Parlement.